

УДК 373.016:78:37

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Світлана КИШАКЕВИЧ (Дрогобич)

Постановка проблеми. Проблеми соціального і політичного життя країни, стрімкі процеси відродження духовності нації, її культурної та мистецької спадщини зумовлюють пошук оновлених підходів до їх вирішення. Для реалізації поставленої мети значне місце відводиться проблемі музичної освіти школярів, важливість якої актуалізується в сучасних концепціях особистісно орієнтованого навчання і виховання.

Останні дослідження свідчать, що тенденції особистісної зорієнтованості навчального процесу мають реалізовуватися на основі національного виховання учнів. За таких обставин важко переоцінити значення музичного мистецтва у духовному становленні підростаючого покоління, формуванні його національної свідомості. Однак існуюча система музичного навчання на основі переважної репродуктивної діяльності учнів, потребує суттєвої модернізації, розробки та впровадження інноваційних технологій, які забезпечують особистісний розвиток школярів, та враховують кращі здобутки національних народнопедагогічних традицій у навчанні і вихованні підростаючого покоління.

Розробка педагогічних умов музичного навчання учнів початкової школи на основі народнопедагогічних традицій стала важливим завданням нашого дослідження, адже, саме умови забезпечують можливість досягнення результативності педагогічного процесу, активність розвитку особистості, зокрема у процесі музичного навчання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми музичного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів були і залишаються предметом постійної уваги українських науковців та педагогів-методистів: А. Болгарського, В. Бутенка, С. Горбенка, О. Гумінської, Л. Кондратової, О. Лобової, Л. Масол, Г. Падалки, Л. Паньків, Е. Печерської, А. Растригіної, О. Ростовського, О. Рудницької, Т. Танько, Т. Турчина, О. Хижної, Л. Хлебнікової та інші. Активізувалися дослідження народнопедагогічних традицій України, можливостей використання музичного фольклору як засобу духовного розвитку особистості (Т. Бодрова, Н. Дем'янка, А. Іваницький, О. Кононко, М. Мартинюк, Ю. Руденко, С. Садовенко, М. Стельмахович, В. Струманський,

Є. Сявакко, С. Стефанюк, Н. Фоломєєва, О. Хоружа та ін.).

Категорія «умова» як обставина, що зумовлює ефективність педагогічного процесу, розглядається у наукових розвідках Ю. Бабанського, В. Бутенко, Ю. Конаржевського, Н. Кузьміної, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалки, Г. Шевченко, Ю. Шевченко.

Про важливість розробки педагогічних умов наголошується у багатьох наукових працях з проблем музичної педагогіки такими авторами, як-от: О. Горбенко, С. Горбенко, А. Зайцева, А. Ткачук, Н. Ілініцька, С. Ліпська, О. Олексюк, О. Отич, А. Козир, О. Плохотнюк, В. Рагозіна, О. Ролінська, О. Ростовський, В. Салій, Г. Шевченко та ін.

Мета статті – розкрити зміст педагогічних умов особистісно орієнтованого музичного навчання учнів молодшої школи на основі народнопедагогічних традицій.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає Т. Турчин, сучасна модель початкової музичної освіти має бути спрямована на пробудження уяви учня, його фантазії, інтуїції, емоцій. Існуюча система початкової музичної освіти продукує раціонально-логічні способи пізнання, позитивні емоції носять винятковий характер. Але ж нічого не запам'ятовується так, як те, що пов'язане з радістю, задоволенням, тобто позитивними емоціями [7, с. 133]. Отже, перед педагогічною наукою постає завдання в опрацюванні теоретичних і практичних питань в галузі музичної освіти, що зумовлено метою привнесення елементів творчого самовираження у процесі підготовки дітей молодшого шкільного віку на початковому етапі музичної освіти. Одним з ключових завдань, на нашу думку, є створення відповідних педагогічних умов.

У філософській науці «умова» трактується як категорія відношень предмета з навколишнім світом, без якого він не може існувати. Умови впливають на спосіб існування людини як суб'єкта діяльності. Як категорія психології, «умова» розглядається як особлива обставина, що впливає на розвиток особистості. Тим самим визнається залежність розвитку особистості від створених умов, а разом з тим підкреслюється, що людина – не пасивний об'єкт впливу середовища, а активна діяльна істота, тому зовнішні впливи визначають її розвиток не прямо, а переломлюючись через її особистість,

життєвий досвід, індивідуальні психічні особливості, діяльність.

У визначенні педагогічних умов навчання мистецтва Г. Падалка наголошує, що умови – це цілеспрямовано створені чи використовувані обставини мистецького навчання, що забезпечують можливість досягнення його результативності. До першочергових умов педагог відносить: створення позитивної атмосфери навчання; досягнення діалогових засад взаємодії учителя і учня в навчальному процесі; забезпечення пріоритету практичної діяльності [5].

Слід зазначити, що аналіз дисертаційних досліджень останніх років дозволяє констатувати розмаїття наукових підходів до розробки педагогічних умов, що визначається сутнісними характеристиками та особливостями даного феномена.

Так, у дисертаційному дослідженні О. Лавроненко визначено педагогічні умови, що сприяють формуванню гуманістичних цінностей в учнів початкових класів у позаурочній діяльності, а саме: урахування завдань та функцій гуманістичного виховання; дотримання в позаурочній роботі з молодшими школярами принципів гуманістичного виховання; залучення молодших школярів до різних видів діяльності [4].

П. Волошиним обґрунтовано психолого-педагогічні умови, що сприяють підвищенню рівня громадянськості молодших школярів: доповнення змісту предметів гуманітарного циклу громадянським компонентом; цілеспрямоване формування ціннісного ставлення; встановлення тісних взаємозв'язків матеріалу, що вивчається; аналіз конкретних подій і фактів; опора на розвиток критичного громадянського мислення; використання колективних форм роботи та інтерактивних методів; органічна єдність урочної і позакласної діяльності [2].

У дисертації Т. Браніцької виділено такі педагогічні умови: стимулювання емоційно-вольової сфери учнів на основі варіативності організаційних форм і видів музичної діяльності; розширення когнітивних можливостей молодших школярів завдяки використанню творчих завдань; посилення творчої активності молодших школярів внаслідок ускладнення репертуару та залучення до концертної діяльності [1].

Визнаючи важливість створення відповідних педагогічних умов у мистецькому навчанні учнів, а також враховуючи дослідження науковців, вважаємо за необхідне виявити специфіку умов особистісно орієнтованого музичного навчання учнів початкової школи на основі народнопедагогічних традицій.

Оскільки основою музичного навчання молодших школярів ми розглядаємо народнопедагогічні традиції, суть яких полягає у використанні народної творчості як першоджерела формування духовного світу особистості крізь призму елементів духовної культури (музичного фольклору, звичаїв, обрядів), які зберігаються, розвиваються протягом століть і передаються наступним поколінням, інтегруючи естетичні цінності, смаки, ідеали, моральні норми, правила поведінки за законами добра і краси, першочерговою умовою організації музично-навчального процесу в початковій школі виділяємо *залучення учнів до народного музичного середовища*.

Реалізація означеної умови передбачає включення учнів у процес вивчення народнопісенного матеріалу крізь призму життєвих зв'язків з духовним, матеріальним та практичним світом багатьох поколінь, усвідомлення школярами своєї причетності до культури свого народу. Залучення учнів до народного музичного середовища передбачає використання особливих форм та методів роботи, спрямованих на формування у школярів національного світосприйняття та світорозуміння, розвиток інтересу до народної творчості (підготовка та проведення народних свят та обрядів, вивчення фольклорних джерел та ін.).

Психологами доведено, що кожна дитина генетично несе у собі початки тієї музичної свідомості, на якій в далекому минулому зросла могутня стихія музичного фольклору. Тож, опора на фольклор сприяє проникненню учнів до глибин народної творчості, наближенню до сформованих упродовж віків уявлень про сутність людини, її духовність, красу і гармонію довкілля. Ще Б. Асаф'єв зазначав, що народна музика повинна увійти до загальної музичної свідомості як безпосередньо живе, хвилююче і цілісне явище, а не як романтична спадщина, перед якою усі повинні беззаперечно поклонятися [3].

Духовне виховання на ґрунті національного начала в музиці набуває в наш час надзвичайно важливого значення. На цьому наголошують провідні вчені сьогодення: А. Авдієвський, А. Болгарський, О. Ростовський, Г. Падалка та інші, підкреслюючи широкі можливості пісенного фольклору як засобу особистісного розвитку учнів, формування їх музичних смаків, інтересів, здібностей, моральних принципів та переконань.

Тож, забезпечення педагогічної умови залучення учнів до народного музичного середовища вважаємо першочерговим

завданням музичного навчання молодших школярів на основі народнопедагогічних традицій.

Оскільки музичне навчання учнів початкової школи у нашому дослідженні ми розглядаємо на ґрунті особистісно-орієнтованого підходу, необхідно забезпечити у навчально-виховному процесі особливий характер педагогічної взаємодії вчителя з учнями, за якого встановлюються виключно довірливі відносини, відкритість і безпосередність у висловленні думок, мистецьких вражень, щира зацікавленість у пізнанні мистецтва. Тож, наступною важливою педагогічною умовою музичного навчання учнів молодших класів визначаємо – *встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин учителя та учнів у процесі музичного навчання*. Необхідність обґрунтування цієї умови визначається також і особливостями психічного розвитку учнів молодшого шкільного віку.

Як відомо, суб'єкт-суб'єктні відносини, на відміну від суб'єкт-об'єктних, забезпечують рівноправність та партнерство вчителя та учнів у педагогічному процесі. Тож, саме за такої умови педагог бачить в учневі унікальну особистість, яка спроможна продукувати цінності естетичного порядку, перетворювати їх, а не лише засвоювати.

Однак, як справедливо зазначає Г. Падалка, проблема педагогічного керівництва навіть при паритетному спілкуванні лишається, оскільки художній досвід викладача значно ширший і багатший [5]. Але за умови забезпечення суб'єкт-суб'єктних відносин роль учителя не абсолютизується і не відкидаються власні міркування учнів з приводу мистецьких вражень, естетичного ставлення, емоційного переживання художніх образів.

Народнопедагогічні традиції ушільнюють досвід попередніх поколінь. Потреба передавати досвід одного покоління іншим виникла з появою людства і буде існувати поки будуть люди на Землі. З розвитком соціальних умов змінювалися основні позиції навчально-виховного процесу. Сучасна освіта орієнтує на забезпечення демократичних цінностей, визнання унікальності розвитку кожної особистості. Такі позиції охоплює суб'єкт-суб'єктна парадигма освіти, що є складовою сучасного культурологічного процесу і водночас його критерієм.

Суб'єкт-суб'єктні відносини втілюють стратегію гуманної освіти, демократичних цінностей і визначають головний вектор сучасної особистісно зорієнтованої педагогіки.

Потреба у встановленні відповідних соціальним запитам суспільства

міжособистісних відносин у педагогічному процесі розглядається провідними педагогами і практично всіма дослідниками (І. Бех, В. Бугенко, С. Горбенко, Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Пехота, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Шев-ченко, О. Щолокова та інші). Суб'єкт-суб'єктні відносини, що є основою особистісно орієнтованої освіти, забезпечують можливість найкраще задовольнити пізнавальні процеси учнів, вирішити проблему особистісного розвитку і педагогічного впливу. Суб'єкт-суб'єктна освітня парадигма, що ґрунтується на співпраці педагога і учня, глибоко пронизана взаємоповагою, емпатією, рефлексією. Саме завдяки суб'єкт-суб'єктним відносинам педагога і учнів стає можливим інверсія всіх освітніх параметрів: зовнішнє (ціль, зміст навчально-виховного процесу) стає внутрішнім стимулом, результатом згоди і співпраці суб'єктів даного процесу. Це є особливо важливим у вивченні мистецтва, адже його художній зміст розкривається лише тоді, коли не лише знання, а й глибоке особистісно-емоційне переживання його образів забезпечує активність внутрішнього життя учня з позицій формування естетичного відношення та ціннісного ставлення.

Суб'єкт-суб'єктні відносини, за словами О. Рудницької, уможливають результативність педагогічного впливу до виконання потрібних дій на основі не тільки засвоєних правил і норм, а і власних переконань [6]. Суб'єкт-суб'єктні відносини забезпечують перетворення зовнішніх вимог у внутрішню позицію учня, введення нових знань та дій у систему усталених відношень до навколишньої дійсності, а відтак – як досягнення ефекту переходу особистості в якісно інший педагогічно зумовлений стан індивідуального розвитку. Те, що пізнається, наголошує О. Рудницька, має стати засобом орієнтування людини у всіляких життєвих ситуаціях, соціально-психологічною призмою її світобачення, розширення духовно-культурної сфери [6].

Процес музичного навчання учнів початкової школи неодмінно передбачає розвиток творчого потенціалу особистості кожного школяра, здатності до перенесення мистецьких знань у різні види художньо-творчої діяльності, творчого самовияву особистості у власній мистецькій діяльності. Такі позиції зумовлюють необхідність розробки та обґрунтування педагогічної умови *стимулювання розвитку творчого потенціалу учнів у різних видах музичної діяльності*.

Реалізація означеної умови передбачає визначення основних засад розвитку творчого потенціалу особистості та механізмів

організації художньо-творчої діяльності учнів на уроках музики.

На основі вивчення наукової літератури, ми розглядаємо творчий потенціал як внутрішні можливості учня, що забезпечують його здатність до художньо-творчої діяльності.

О. Чаплигін розглядає та аналізує творчий потенціал людини як предмет соціально-філософської рефлексії. Автор визначає творчий потенціал як багаторівневе явище, де духовна складова і дієздатність є основними спрямовуючими творчого вияву особистості. На основі аналізу численних наукових концепцій О. Чаплигін обґрунтовує висновок про те, що творчість є універсальною ознакою і сутнісним проявом людської суб'єктивності, формою буття, самоствердження, самореалізації і розвитку людини у природному, соціальному і духовному світі. Творчість, як стверджує автор – це духовно-діяльний феномен, у якому діяльне підпорядковане духовному, а останнє розуміється як якісна характеристика внутрішнього, суб'єктивного світу людини. Багатомірність духовного світу людини визначає багатомірність творчості. Разом з тим, творчість має природну основу, бо джерелом творчої активності людини є інформаційно-енергетичний обмін, що здійснюється за рахунок тілесного, психологічного, інтелектуального, побуджувально-мотиваційного потенціалів людини [8].

Для нашого дослідження важливим є доведення науковцем, що творчість є найвищим ступенем самоактивності людини. Послугуючись такими висновками, вважаємо особливо важливим у процесі музичного навчання учнів стимулювання активності школярів у сприйманні музичних творів, музично-виконавській діяльності.

Наукові дослідження у галузі мистецької педагогіки неодмінно порушують проблеми творчості. Вчені-педагоги, попри різноманітність підходів, сходяться на думці, що творчість є життєвою потребою людини, що спонукає до чогось нового, оригінального. Слово «нове» присутнє або припускається у більшості визначень творчості. Однак, новизна, що характеризує творчість учнів, найчастіше розглядається вченими з позиції суб'єктивності, суб'єктивної цінності, яка має місце, коли продукт є новим лише для людини, котра його створила. У такому розумінні творчість учнів постає як здатність до переживання почуттів натхнення у різних видах художньої діяльності, окрилення, захоплення власними діями, готовністю бачити об'єкт з нового боку, доходити оригінальних висновків, імпровізувати тощо. Цей стан, як зазначає О. Рудницька, далеко не завжди

завершується відповідним результатом у вигляді продукту творчості, але він є необхідним для формування «Я-концепції», фантазії, асоціативного уявлення, самостійних оцінних суджень, що набуває особливої вагомості для досвіду мистецької діяльності: художньої імпровізації, виконавської майстерності, культури сприйняття тощо [6]. Саме такі ознаки творчості вважаємо важливими характеристиками музичного навчання учнів. Так, пошуки засобів художньої виразності у процесі слухання музики, співу, різних видах сценічної діяльності, намагання учнів образно відтворити дійсність спонукають школярів до вияву фантазії, використанню і збагаченню набутих мистецьких знань і знаходять своє відображення не тільки у конкретних результатах, але і розвитку загальної художньо-естетичної свідомості учнів, їх здатності до самовираження та самореалізації у художньо-творчій діяльності. Тож, підтримка та заохочення учнів до вияву власного «Я» у художньо-творчій діяльності на уроках музики, підтримка художньої ініціативи школярів, створення позитивного психологічного настрою на діяльність, забезпечення превалювання художньо-образних задач над механічним відтворенням, підпорядкування художньо-творчої діяльності відтворенню та відчуттям Краси художньої дії – забезпечує реалізацію педагогічної умови стимуляції розвитку творчого потенціалу учнів у різних видах музичної діяльності, що розглядається ключовою на терені вимірів музичного навчання молодших школярів у нашому дослідженні.

Висновки. Таким чином, головними педагогічними умовами особистісно орієнтованого музичного навчання учнів початкової школи на основі народно-педагогічних традицій визначаємо такі:

- встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин учителя та учнів у процесі музичного навчання;
- стимулювання розвитку творчого потенціалу учнів у різних видах музичної діяльності.

Означені педагогічні умови визнаємо важливими обставинами музичного навчання учнів молодших класів, що дають змогу ефективно будувати навчально-виховний процес, забезпечують організаційно-педагогічний та психологічний супровід процесу музичного навчання і виховання молодших школярів. На нашу думку, перспективними є дослідження проблеми методичного забезпечення особистісно орієнтованого мистецького навчання учнів середньої та старшої школи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Браніцька Т. Р. Методичні засади формування інтересу до народно-інструментального виконавства молодших школярів у позаурочний час : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. Р. Браніцька; Київ. нац. ун-т культури і мистец. – К., 2005. – 19 с.

2. Волошин П. М. Виховання громадянськості молодших школярів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / П. М. Волошин ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2010. – 21 с.

3. Из истории музыкального воспитания : Хрестоматия / Сост. О. А. Апраксина. – М.: Просвещение, 1990. – 207 с.

4. Лавроненко О. М. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / О. М. Лавроненко / Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2008. – 20 с.

5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.

6. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька: Навч. посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.

7. Турчин Т. Специфіка підготовки учителів музики до інноваційної педагогічної діяльності в початковій школі / Т. Турчин // Проблеми підготовки сучасного вчителя. Збірник наукових праць. УДПУ ім. П. Тичини. Головний редактор Побірченко Н. С. – Умань : ПП Жовтий О.О. – 2013. – № 7. – С. 131–137.

8. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини як предмет соціально-філософської рефлексії: автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / О. К. Чаплигін ; Харк. військ. ун-т. – Х., 2002. – 31 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кишакевич Світлана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Коло наукових інтересів: методичні проблеми шкільної музичної освіти.

УДК 373.5:7

**ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ,
МУЗИЧНОГО Й ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

Сніжана КУРКІНА (Кіровоград)

Постановка проблеми. Актуальність теми цієї статті обумовлена стратегією повороту системи освіти України до демократичних й гуманістичних цінностей, коли особистість дитини переходить із площини «засобу» у площину «мети» навчально-виховного процесу, що відбувається у загальноосвітніх навчальних закладах. Одним із найбільш важливих факторів розвитку особистості в системі шкільної освіти виступають уроки музичного, образотворчого мистецтва, художньої культури. Саме в процесі пізнання й спілкування з різними видами мистецтв, які сполучають у собі універсальний й унікальний досвід людства, відбувається формування духовності, моральної, емоційної сфери, художньо-естетичної культури особистості тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні науковці приділяють значну увагу дослідженню тих чи тих процесів у педагогічній освіті. О. П. Щолокова, О. М. Олексюк, Г. М. Падалка, Т. Й. Рейзенкінд теоретично обґрунтували підходи щодо формування художньо-естетичної культури молоді.

Мета статті полягає у дослідженні процесу формування художньо-естетичної культури старшокласників на уроках художньої культури, музичного й образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Пошуки активізації навчального процесу засобами різних видів мистецтва тривали протягом розвитку усіх періодів вітчизняної педагогіки, оскільки розуміння виховного потенціалу культурологічних, мистецьких дисциплін спонукає до пошуку нових, більш ефективних форм і методик проведення уроків мистецтва й художньої культури, появи інноваційних педагогічних технологій у цій галузі, розробки й уведення в навчальний план нових інтегрованих курсів тощо. Зрештою, підвищення уваги до мистецьких дисциплін сприяє переорієнтуванню всього навчально-виховного процесу центром якого стає творча, мисляча, всебічно розвинена особистість дитини.

Отже, розвиток художньо-естетичної культури школярів, розуміється нами як результат розвитку особистості, її освітньої діяльності, що відбиває духовний потенціал взаємодії з навколишнім світом і мистецтвом.